

PEDAGOG AKME

xalqaro ilmiy-n

6(8)
—
2023

ISSN 2181-3787
E-ISSN 2181-3795

“PEDAGOGIK AKMEOLOGIYA”
xalqaro ilmiy-metodik jurnal

«ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ АКМЕОЛОГИЯ»
международный научно-методический журнал

“PEDAGOGICAL ACMEOLOGY”
international scientific-methodical journal

№6(8) 2023

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi OAK Rayosatining 2023-yil 5-maydagi 337-qarori bilan **07.00.00 - tarix, 13.00.00 - pedagogika, 19.00.00 - psixologiya** fanlari bo‘yicha dissertatsiya ishlari natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo‘lgan zaruruy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

MUNDARIJA

07.00.00 - TARIX 6

Abdinabiyev Hikmatilla Ehsonovich. O'zbekistonning eng yangi tarix masalalari bo'yicha markazining tashkil etilishi va faoliyati 6

13.00.00 - PEDAGOGIKA FANLARI 10

Dilova Nargiza Gaybullayevna. Bo'lajak o'qituvchilarni shaxslararo munosabatlarga tayyorlashda ta'lim uzviyligini ta'minlovchi tamoyillar..... 10

Alijon Ro'ziqulovich Hamroyev. Boshlang'ich sinf ona tili ta'limida o'quvchini faollashtirish metodikasi 15

G'ayrat Muhammedovch Salimov. Maktabgacha ta'lim muassasalarida harakat faolligining turli shakllaridan foydalanish 19

Jumaniyozova Muhabbat Xusinovna. Ona tili ta'limi mashg'ulotlarida muammoli ta'lim texnologiyalaridan foydalanishning metodik jihatlari..... 25

Husenova Aziza Sharipovna. Boshlang'ich sinf o'qish savodxonligi darslarida blum taksonomiyasining amaliy ahamiyati 29

Tog'ayeva Umida Shavqi qizi. Boshlang'ich sinf ona tili ta'limida neyrolingvistik yondashuvning dolzarb muammolari 33

Baymuradov Radjab Sayfitdinovich. Yosh mutaxassisni shakllantirishda o'qituvchi-murabbiyning o'rni..... 37

Yuldasheva Mashxura Muzafarovna. Qadriyatli yondashuvlar asosida talabalarning fuqarolik pozitsiyasi va bag'rikenglik tafakkuri texnologiyalarini shakllantirish..... 42

Sirojov Qilich Ochilovich. Nodavlat ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirishning metodik asoslari..... 47

Raximova E'tibor Rustamovna. Muloqot borasidagi dastlabki fikrlarning yuzaga kelishi..... 52

Baxtiyorova Mahliyo, Ganjayeva Maftuna. 3-sinf ona tili darslarida ta'limiy o'yinlardan foydalanish orqali o'quvchilarning fonetik-grammatik tushunchalarini shakllantirish 58

Xolmuradova Jamila Irmetovna. Yordamchi so'zlar turkumini o'qitishda didaktik o'yinli darslarning ahamiyati 62

Bazarov Sobirjon Bektashevich. O'zbek romanlarida motivlar rang-barangligi..... 67

Кучимов Маъруф Кучимович. Повышение качества обучения студентов вуза методом внедрения экспертной оценки компетенций 71

Boynazarova Sayyora Ruzikulovna. O'qituvchilarda biologiya faniga doir kasbiy kompetensiyani shakllantirish va tarmoqlash 76

Badalov Dilmurod Abdixalilovich. Boshlang'ich ta'lim sohasida boshqaruv tizimiga logistik yondashish..... 80

Abduqodirov Jasur Baxtiyor o'g'li. Fizika fanining optika bo'limiga doir nostandart masalalar yechish metodikasini takomillashtirishning nazariy jihatlari..... 86

To'raboyeva Muqaddas Yoqubjanovna. Ona tili ta'limida o'quvchilarning tafakkur tezligini shakllantirish yo'llari..... 91

Ma'rufjonova Rohila Lutfulla qizi. Maktabgacha yoshdagi (5-7) yoshli bolalarda tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirish..... 96

K.R.Badalov. Darsni ratsional tashkil etish yo'llari 104

Ережепов Ислам Юсупович. Значение физического воспитания для дошкольников 108

Allamberganova Baxargul Xudayberganovna, Duysenbayeva Nilufar Rashidovna. Ingliz tilini o'rganish motivatsiyasini rivojlantirishning pedagogik xususiyatlari 112

Hikmatov Akmal Sadulloyevich. Tibbiyot xodimlarida ijtimoiy -kommunikativ kompetensiyaning o'rni va ahamiyati 115

Tog'ayeva Umida Shavqi qizi
Buxoro davlat universiteti
katta o'qituvchisi,
pedagogika fanlari bo'yicha
falsafa doktori (PhD)
u.s.togaeva@buxdu.uz

BOSHLANG'ICH SINIF ONA TILI TA'LIMIDA NEYROLINGVISTIK YONDASHUVNING DOLZARB MUAMMOLARI

Annotatsiya: ushbu maqolada Ona tili o'qitish metodikasini neyrolingvistik yondashuv asosida o'qitishning dolzarb masalalari, neyrolingvistik yondashuv asosida ona tilidan o'quv topshiriqlari ishlab chiqish imkoniyatlari, o'qitish jarayonida ilg'or tajribalardan foydalanishning o'ziga xos xususiyatlari o'z ifodasini topgan.

Kalit so'zlar: neyrolingvistika, neyrolingvistik yondashuv, ijodiy fikrlash, o'qish, yozish, tinglab tushunish, gapirish, an'anaviy ta'lim, noan'anaviy ta'lim, mustaqil fikrlash.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ НЕЙРОЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ПОДХОДА В ОБУЧЕНИИ РОДНОМУ ЯЗЫКУ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Аннотация: В данной статье выражены актуальные вопросы методики преподавания родного языка на основе нейролингвистического подхода, возможности разработки учебных задач с родного языка на основе нейролингвистического подхода, особенности использования передового опыта в учебном процессе.

Ключевые слова: нейролингвистика, нейролингвистический подход, творческое мышление, чтение, письмо, аудирование, говорение, традиционное образование, нетрадиционное образование, самостоятельное мышление.

ACTUAL PROBLEMS OF THE NEUROLINGUISTIC APPROACH IN THE EDUCATION OF THE MOTHER TONGUE OF THE PRIMARY GRADE

Abstract: This article expresses current issues of methods of teaching the native language based on the neurolinguistic approach, the possibility of developing educational tasks from the native language based on the neurolinguistic approach, and the features of using best practices in the educational process.

Key words: neurolinguistics, neurolinguistic approach, creative thinking, reading, writing, listening, speaking, traditional education, non-traditional education, independent thinking.

Kirish. XXI asr intellektual salohiyat, tafakkur va ma'naviyat asri sifatida insoniyat oldida yangi-yangi ufqlar ochish bilan, biz ilgari ko'rmagan, duch kelmagan keskin muammolarni ham keltirib chiqarmoqda. Pedagoglardan, bugungi murakkab zamonda yoshlarga zamon ruhida ta'lim berish bilan bir qatorda, bashariyatning, Vatanimiz va xalqimizning ertangi kunini o'ylab, yoshlarni ezgulikka, insof-diyonat, mehr-oqibat va bag'rikenglikka da'vat etishga qaratilgan tarbiyaviy ishlarni ham amalga oshirishi talab etiladi.

Yangilanayotgan O'zbekistonda barcha sohadagi o'zgarishlar yaqqol ko'zga tashlanmoqda. Har bir jabhada amalga oshirilayotgan islohotlar jadallik bilan o'z natijasini bermoqda. Rivojlangan davlatlar tajribasidan ma'lumki, ta'limni yangicha yondashuv asosida tashkil etish ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy-ma'rifiy sohani rivojlantirishda yaxshi natijani kafolatlaydigan eng samarali usul hisoblanadi. Ta'limda turli texnologiyalar va ilmiy axborot vositalarining joriy etilishi qisqa vaqt ichida katta hajmdagi ma'lumotlarni taqdim etish imkonini berdi. Bu o'quvchiga

34 birinchi mashg'ulotdan boshlab qisqa vaqt ichida kerakli o'quv materialini ko'paytirish imkonini beradi. Ushbu maqsadni ko'zlagan holda intensiv o'qitish texnologiyalaridan foydalanish o'quv materialini ko'paytirishning samarali usuli hisoblanadi.

O'quv mashg'ulotlarini yangi zamonaviy shakl va usullarda tashkil qilish, talabalarni dars jarayonida maqsadli boshqara olish, ayni kunda o'qituvchilik faoliyatining bosh mezoni deb qaralmoqda. Ilg'or pedagogik texnologiyaga asoslangan zamonaviy dars turlari va shakllarini qo'llash, o'quvchining ta'lim jarayonidagi o'rnini belgilash, unga yangicha yondoshuvi, yangicha munosabatni ta'minlash, mazkur jarayonni mohirlik va idrok bilan boshqarish demakdir. Ona tili darslarida musobaqa darslarini o'tkazishdan maqsad o'quvchining til darsida olgan bilimlarini sinab ko'rish, o'zaro munozara-muloqot jarayonida til imkoniyatlaridan foydalana bilish, nutqiy mahorat, tez va aniq fikrlash darajasini, muammoli vaziyatlardan chiqa olish malakasini baholashdan iboratdir.

Istiqlol yillarida ona tilidan ta'lim mazmuni, maqsadi va usuli masalasi kun tartibiga qo'yildi va hal etildi. Ta'lim mazmuni ona tilining tabiatidan kelib chiqilgan nazariy bilimlar silsilasidan tashkil topdi. Ta'lim maqsadi "o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini takomillashtirish, fikr mahsulini og'zaki va yozma shakllarda nutq sharoitiga mos ravishda to'g'ri ifodalash malakasini shakllantirish" mazmunini oldi. Ta'lim usuli esa reproduktiv(qayta bayon qilish)dan kognitiv-pragmatik (mustaqil va ijodiy fikrlash va uni nutq sharoitiga mos ifodalash)ga o'tdi. Buni ona tili ta'limi tarixidagi bemisl hodisa sifatida baholash mumkin.

Neyrolingvistika – til va miyaning tuzilishi va faoliyati o'rtasidagi munosabatlarni o'rganadigan tilshunoslikning yangi bo'limi hisoblanadi. Bu klinik diagnostika vazifalari ehtiyojlarini qondirish uchun paydo bo'ldi. Uning maqsadi bemorning nutq uslubini (intervyu, grafik, hikoya, o'qish, yozish va boshqalar) kuzatish va undan foydalanishni nazorat qilishdir. Neyrolingvistika uchun ikki yoki undan ortiq tilni o'rganishda miyasi shikastlangan odamlarning nutqi va xatti-harakatlarini kuzatish juda muhim masala.

Asosiy qism. Neyrolingvistika tarixiy jihatdan 19-asrda paydo bo'lgan afaziologiya asri, miya shikastlanishi natijasida yuzaga keladigan lingvistik nuqsonlarni (afaziylar) o'rganish. Afaziologiya miya jarohatlarining tilni qayta ishlashga ta'sirini tahlil qilish orqali strukturani funktsiyaga bog'lashga harakat qiladi. Miyaning ma'lum bir sohasi va tilni qayta ishlash o'rtasidagi bog'liqlikni birinchi bo'lib o'tkazganlardan biri fransuz jarrohi Pol Broka bo'lib, u nutqida nuqsoni bo'lgan ko'plab odamlarni otopsiya qilgan va ularning aksariyatida chap frontal lobda hozirda Broka hududi deb nomlanuvchi hududda miya shikastlanishi borligini aniqlagan.

Frenologlar XIX asrning boshlarida miyaning turli hududlari turli funksiyalarni bajarishi va til, asosan, miyaning frontal qismlari tomonidan boshqarilishi haqida da'vo qilishgan, ammo Brokaning tadqiqotlari bunday munosabatlarning empirik dalillarini birinchi bo'lib taqdim etgan. Bu esa Neyrolingvistika va kognitiv fan sohalari uchun "davr yaratuvchi" va "asosiy" deb ta'riflangan. Keyinchalik, Karl Vernik, Vernikning hududi uning nomi bilan atalgan.

Miyaning turli sohalari turli lingvistik vazifalarga ixtisoslashgan, Broka sohasi nutqning motor ishlab chiqarishi bilan shug'ullanadi va Vernik sohasi eshitish orqali nutqni tushunishni boshqaradi.

Broka va Vernikning tadqiqot ishi afaziologiya sohasini va tilni miyaning jismoniy xususiyatlarini o'rganish orqali o'rganish mumkin degan fikrni yaratdi. Afaziologiya bo'yicha dastlabki ishlar, shuningdek, Korbinian Brodmanning XX asr boshlarida miya sirtini "xaritalash", ya'ni, har bir hududning sitoarxitekturasi (hujayra tuzilishi) va funksiyasidan kelib chiqib, uni raqamlangan hududlarga bo'lish ishlaridan ham foyda ko'rdi, bu sohalar bugungi kunda ham nevrologiyada keng qo'llanilib, hozirda Brodman sohalari deb yuritiladi.

"Neyrolingvistika" atamasining paydo bo'lishi 1940-yillarning oxiri va 1950-yillarda Edit Crowell Trager, Henri Hecaen va Aleksandr Luriyaga tegishli. Luriyaning "Neyrolingvistikadagi muammolar" kitobi, ehtimol, neyrolingvistika haqidagi birinchi kitobdir. Garri Uitaker 1970-yillarda Qo'shma Shtatlarda neyrolingvistikani ommalashtirdi, 1974 yilda "Brain and Language" jurnaliga asos soldi.

Afaziologiya neyrolingvistikaning tarixiy o'zagi bo'lsa-da, so'nggi yillarda bu soha sezilarli darajada kengaydi, qisman miyani tasvirlashning yangi texnologiyalari va vaqtga sezgir elektrofiziologik usullarning paydo bo'lishi tufayli odamlar turli xil til vazifalarini bajarishda miya faollashuvini ta'kidlaydi, xususan, 1980-yilda tilni tushunishda semantik muammolarga sezgir bo'lgan N400 kashf qilinishi bilan tilni o'rganish uchun hayotiy usul sifatida, elektrofiziologik texnikalar paydo bo'ldi. N400 identifikatsiya qilingan birinchi tilga taalluqli miya javobi bo'lib, u kashf etilgandan beri EEG va MEG til tadqiqotlarini o'tkazish uchun tobora kengroq foydalanilmoqda.

Neyrolingvistika psixolingvistika sohasi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, u eksperimental psixologiyaning an'anaviy usullarini qo'llash orqali tilning kognitiv mexanizmlarini yoritishga intiladi; bugungi kunda psixolingvistik va neyrolingvistik nazariyalar ko'pincha bir-birini xabardor qiladi va bu ikki soha o'rtasida juda ko'p hamkorlik mavjud.

Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi yuqori sinflarda ona tili o'qitish metodikasining dastlabki bosqichi bo'lib, u tekshiradigan masalalarni boshlang'ich sinf o'quvchilariga tadbiquan (muvofoq ravishda) o'rgatadi. Shu bilan birga, boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasining o'ziga xos xususiyatlari mavjud. Boshlang'ich sinflarda ona tilini o'qitish grammatika, imlo va unga bog'liq holda nutq o'stirish metodikasinigina emas, balki xat-savod o'rgatish, sinfda va sinfdan tashqari o'qish metodikalarini ham o'z ichiga oladi. Shulardan kelib chiqib, boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi fani quyidagi vazifalarni bajaradi:

a) boshlang'ich sinflarda ona tili kursining mazmuni, hajmi va mavjud tizimini, ya'ni kursning (xat-savod o'rgatish, o'qish, grammatika, imlo, nutq o'stirish va h.k.) dasturini belgilash va asoslash;

b) o'qish va yozuvdan bilim va ko'nikmalarning shakllanishi jarayonini ham da bu jarayonda o'quvchilar duch keladigan qiyinchiliklarni o'rganish, xatolarning sababini tahlil qilish, ularning oldini olish va to'g'rilashga yordam beradigan ish turlarini ishlab chiqish;

d) ona tilidan beriladigan o'quv materialini o'quvchilar aniq tushunishi va puxta o'zlashtirishiga, ularda olgan bilimlarini amaliyotda tatbiq eta olishga va o'quvchilarning umumiy taraqqiyotiga, ya'ni ularning zehni, xotirasini, kuzatuvchanligini, yodda saqlashini, mantiqiy tafakkurini, ijodiy o'ylashini, nutqini o'stirishga yordam beradigan metod va vositalarni ishlab chiqish;

e) ona tilini o'rgatish bilan bog'liq holda maktablar oldiga qo'yilgan tarbiyaviy vazifalarni amalga oshirish, o'quvchilarda axloqiy va estetik sifatlarni shakllantirish.

Boshlang'ich ta'lim ona tili ta'limida neyrolingvistik yondashuvning ahamiyati yuqoridir. Chunki boshlang'ich ta'lim o'quvchisining savodini chiqarishda uning psixologik va fiziologik xususiyatlarini ham inobatga olish zarurdir. Hikoyalar bilan bog'liq o'quv topshiriqlari tuzishda ham, ayniqsa neyrolingvistik yondashuvdan foydaangan maqsadga muvofiqdir. Masalan, 4-sinf o'qish darsligida Meri Joslinning "Marvarid" hikoyasini o'rgatishda ijodiy topshiriqlar berish orqali tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirish mumkin. Bunda 2 bosqichda quyidagi savollarga javob izlanadi:

1-bosqich	2-bosqich
1. Nima uchun Roben boy bo'lsa-da, baxtli emas edi?	1. Nima uchun qiz marvaridni haqiqatdan ham Joshniki deb aytdi?
2. Nima uchun Roben tug'ilib o'sgan joyiga qaytishni xohladi?	2. Nima uchun Josh Rubenga marvaridni olishi mumkinligini aytdi?
3. Nima deb o'ylaysiz, nega hikoya nomi "Marvarid" deb nomlangan?	3. Ruben marvaridni olganidan so'ng hayoti qanday o'zgardi? Misollar orqali tushuntirib bering.

O'quvchi bu savollarga javob topishda, avvalo, hikoyadagi voqealar haqida chuqur mushohada yuritadi. Savollarga javob berish orqali tanqidiy fikrlaydi, o'z psixologiyasidan kelib chiqqan holda javob beradi.

36

Xulosa. Neyrolingvistikadagi ko'p ishlar psixolingvistlar va nazariy tilshunoslar tomonidan ilgari surilgan nazariyalarni sinab ko'rish va baholashni o'z ichiga oladi. Umuman olganda, nazariy tilshunoslar tilning tuzilishi va til ma'lumotlari qanday tashkil etilishini tushuntirish uchun modellarni taklif qiladilar, psixolingvistlar til ma'lumotlarining ongda qanday qayta ishlanishini tushuntirish uchun modellar va algoritmlarni taklif qiladilar va neurolingvistlar biologik tuzilmalar qanday ekanligini aniqlash uchun miya faoliyatini tahlil qiladilar.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ona tilini o'qitishda neyrolingvistik yondashuvdan foydalanish o'quvchilar mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi, tanqidiy fikrlash malakasini hosil qilishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar

1. Caplan, David, Gloria Waters, Gayle De, Jennifer Michaud, & Amanda Reddy 2007. Learning Syntactic Processing in Aphasia: Behavioral (Psycholinguistic) Aspects. *Brain and Language* 101, 103-150.

2. Kaplan, David, Gloria Waters, David Kennedy, Nathaniel Alpert, Nikos Makris, Gail De, Jennifer Michael, and Amanda Reddy. 2007. Learning syntactic processing in aphasia II: Neurological aspects. *Brain and Language* 101, 151-177. 3. Dehaene, Stanislaus. 2009. *Reading in the brain*. Viking Press.

4. Gardner, Howard. 1975. *The Disrupted Consciousness: Man After Brain Injury*. Vintage books.

5. Lise I. 2011. Chapter 2, How Brains Work and Chapter

6, Analyzing Aphasic Speech and Communication, in *Psycholinguistics: An Introduction and Applications*. Plural publishers.

7. Tog'ayeva, U. (2021). Ona tili o'qitish metodikasi. Modulini o'qitishda axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish//центр научных публикаций (buxdu. uz), 1(1).

8. Tog'ayeva, U. (2020). Improving the module" mother tongue teaching method" in project educational instructions. Центр научных публикаций (buxdu. uz), 2(2).